

P mKOLOZSVÁR

„Emlékszel, édes? Emlékszel kedvesem?”

Íme, hát nem vagyunk már egészen fiatalok, és emlékezünk, egyre gyakrabban emlékezünk. Igaz: nincs messze még a múlt, amelyet felidézünk olykor, de azért épp olyan visszavonhatatlanul elmúlt, mintha százezer esztendő választana el tőle. Szemed, még ma is hibátlan tisztaságú szemed, megfáradt a virrasztásban kicsi betegeink ágya fölött. Még ma is messzebarnáló hajam alig mossa már sötétjébe a gond és kora bánat fehér szálaikat. Bizony, kedves, a mi ifjúságunk nem fölényes, minden kétséget kizáró ifjúság már, s ha elébünk varázslódik olykor a múlt: a lélek öntudatlan bölcsessége jól tudja, miért varázsolja elénk.

És emlékezünk, egyre gyakrabban emlékezünk.

Mosolyogva vesszük tudomásul, hogy rajtunk is betelt már a törvény, a jó társak és régóta összebújt szerelmesek kissé

banális, kissé szentimentális, de mégis jó és emberséges törvénye: az emlékezés. Nem tiltakozunk ellene, hanem még szelíden eléje is hajlunk, hadd kerítsen hatalmába, és töltsön el a halandók közös, nagy élményeinek melegével. Nem szégyelljük, ha banális is, ha tán szentimentális is, mert se szégyelleni, se dicsekedni való nincs azon, amit a természet hoz létre mibennünk.

Emlékezzünk hát, kedvesem, emlékezzünk gyermekkorunkra. Nem arra a gyermekkorra, amelyet külön-külön éltünk, saját eszmélkedésünk körében, hanem együttlétünk gyermekkorára, amely éppoly varázslatos, mint amaz, éppúgy telve van önmagunk és a világ felfedezésének csodáival, mint amaz, és éppolyan visszahozhatatlan is. Emlékezzünk Kolozsvárra, egy-testünk bölcsőjére, egy-lelkünk formálójára, szellemünk szigorú iskolájára, kicsinyeink mostoha dajkájára, reá, aki megvillantotta előttem első mosolyodat (ma is villog még bennem, valahányszor lehunyom szemem), aki kezembe adta kezedet; reá, aki örökös kötéssel kötözött együvé bennünket, s belátnom adta az egymásnak-rendeltség gondolatának démonian ködös igazságát. Emlékezzünk reá, kedvesem, hiszen hogy is tehetnék, hogy ne emlékezzünk?! Ha szemedbe nézek, legett az ő égének északi kékje dereng fel

benne. Ha hajad simítom, az ő októberi szőkesége szikrázik fel ujjaim alatt. Jaj, csak most döbbenek rá, mennyire össze is forrott ő mivelünk, ő aki meggyötört, de aztán királyi kárpótlásul téged adott mellém, és gyermekeinket, hogy soha többé magányos ne legyek; ő, aki örökös száműzéssel büntette boldogságunkat, igen, ő, az irgalmatlan, az el nem érhető.

*

Regény és trilógia kerekednék ki abból, ha megjelenítve akarnám leírni azokat az időket. Fogadd csak magvukat, az én kolozsvári lakozásom lényegét és tartalmát; fogadd személytelenül és leplezetlenül, mintha csak illetéktelen idegenek szemének szánnám; fogadd az én kolozsvári őstörténetem vázlatát, úgy, amint volt. Sok mindent meséltem én már neked, de ez, a leglényegesebb, valahogy nem jött még szóba. Olvasd hát, és mondataim mögött érezd meg a szenvedés, gyötrődés és szerelem forróságát, elemi igazságát ennek az összekuszálódott belső történetso-rozatnak, amely végül is tehozzád vezetett.

*

Egészséges testtel és beteg szellemmel érkeztem én Kolozsvárra; beteg testtel és egészséges szellemmel tértem meg onnét.

Nem tudom, örüljek-e vagy búslakodjam a cserén. Sírnom, inkább sírnom kéne, hisz az a betegség, amely kezdetben gyötört, így utólag visszagondolva maga az ifjúság volt, örömteljes, kinőhető betegség és zűrzavar, míg mostani nyavalyám fájdalmasan kézzelfogható, s talán helyre sem üthető soha többé.

Egymást kérték cserébe az én egészségeim. Testem elsatnyultát, életem aszkézisét követelte az én gondolkodásom egyensúlya. Így volt, így volt. Lehet, hogy nem kötelező mindenkire nézve ez az áldozat, én azonban nagyon messziről indultam. Tordáról indultam és Vásárhelyről.

Kolozsvár — legalábbis akkoriban — egy lehetőséggel többet villantott meg az ifjú életeszménye számára, mint a kisvárosok: azt, amit ma a leglényegesebbnek, az egyetlen lényegesnek tudok: a kritikusalkotó szellemiség lehetőségét. Vásárhelyt dicsőség volt Verlaine-t utánozni; Kolozsvárt szégyen. Vásárhelyt értelmetlen különcködés volt Nietzschét firtatni, vagy Jeanst, vagy Spenglert, Kolozsvárt ellenben szükségszerűség. Kolozsvárott akkoriban nem lehetett nem hallani Einsteinról, Heideggerről és Sartre-ról, Jungról és Uexküll-ről, míg Vásárhelyig legföllebb Freud neve jutott el, és Marxról is csak hallomásból tudtak még. Vásárhelyt érdem volt könyvet olvasni, Kolozsvárt vi-

szont magától értetődött, ha ugyan már szégyennek is nem számított kissé. Egy szóval a sznobizmus Vásárhelyen akkoriban még sokkal primitívebb fokon állott.

Már pedig a sznobizmus, ha veszélyes is a középszerre, a tehetség számára nagyon reményteljes iskola lehet, s nem habozok rövidlátónak mondani azt, aki lebecsüli műveltség-meghonosító szerepét. A kamasz általában igenis a sznobérián keresztül kóstol bele először a kultúrába. Elméje nagy felfedezések híréből duzzad, fülébe nagy nevek csengenek, nevek és könyvcímek, amelyek használata nélkül lehetetlen társalognia, de amelyeket magától értetődően nem ismerhet még. Meg kell értenie legalább nagyjából, mit jelent az, hogy Schönberg és Bartók, sőt Gieseking és Menuhin, de azt is, hogy Morgan és de Vries, hogy Planck és Heisenberg, hogy Léger és Matisse, nem számítva az irodalom nagyjait és modernjeit, akiket úgyszólván betéve kellett volna tudnia. Az emberek mindenütt, minden elképzelhető egyetemi társaságban úgy beszéltek ezekről, mintha valóban hallották, látták vagy olvasták volna műveiket, az ifjú pedig mit tehetett? — úszott, úsznia kellett az árral. És ha középszer volt: megmaradt a hazudozásnál, ellenben ha támadt valami benső becsületérzése: möhön, szédülten és önmagát soha utol nem

érően habzsolta a könyveket, albumokat és hanglemezeket, hogy tudja, legalább egy részét tudja annak, amiről naponta, fölényesen és foghegyről diskurálgatni volt kénytelen.

Egyetlen apró mozzanat világítson rá a dolgok mechanizmusára. Ahogy Kolozsvárra érkeztem, mindjárt a legelső napon megkérdezték tőlem, hogy miféle zenét szeretek leginkább, és kinek a műveit hallgatom legszívesebben. Abban a korban voltam, amikor még mindent meghallgattam, de úgyszólván különbséget sem tudtam, tenni szerzők és stílusok között. És a kérdező szeme annyi őszinte kíváncsiságot árukt el, figyelme oly magától értetődőnek vette, hogy nekem kedvenc zeneszerzőm van, egész lénye olyan kitüntetően firtató és megbecsülő volt, hogy semmiképp sem horgaszthattam le várakozásait együgyűségem bevallásával. Hogyan ábrándítsam ki magamból és játsszam el jóindulatát mindörökre, amikor ő maga kellemes ember, társasága tanulságosnak ígérkezik, s általában, amikor kamasztermézetem szerint nem tudtam elviselni, hogy az emberek ne csodáljanak és szeressenek, amint Thomas Mann mondja: önmaguknál is jobban?!

Azt válaszoltam tehát, hogy Bachot szeretem.

Nem tudom miért Bachot, éppúgy mondhattam volna Scarlattit, Muszorgszkijt vagy Debussyt, hisz egyiket sem ismertem, mégcsak annyira sem, hogy gazdag életművüknek akár egyetlen motívuma is fülembe csengett volna. Mindenesetre Bachot mondtam, talán mert Vásárhelyt azt halottam, hogy őt a legnehezebb szeretni.

Akkor az illető azt kérdezte, hogy tehát melyik művét kedvelem leginkább.

Énistenem, ha én azt megmondhattam volna! Ha egyáltalán tudtam volna Bach címei közül akár csak egynehányat is, vagy csak egyetlen egyet, hogy szégyenbe ne maradjak. De nem tudtam, nem tudtam! Verejtékezve kutattam emlékezetemben valami olyan kifejezés után, aminek bármi csekély esélye van, hogy Bach legeslegismeretlenebb művének címlapján álljon, de nem leltem, nem leltem. Aztán a hallgatás és gyötrődés legcsúcsán, mint szabadító sugallat döbönt emlékezetembe a szó, a bűvös szó, amelyet talán a rádiószpiker szájából hallottam valamikor, a megváltó szó, hogy „fuga”.

— A fúgákat — nyögtem tehát. — Főleg a fúgákat.

— Mégis melyiket? A Cisz mollt, a Chromatikusat?

— A Chromatikusat. Igen azt — kaptam a szón és íme, soha el nem felejthetően megtanultam a Chromatikus fuga címét. Természetesen fogalmam sem volt, mi az, hogy fuga, és mi az, hogy chromatikus, még kevésbé így együtt, művelődéstörténeti jelentőségükben. Ám az én emberem nyilván helyeslését tanúsítandó, legott fütyülni kezdte a témát. És íme, én szorultságomban, egyből, asszociálás és ismételtetés nélkül, zseniálisan megjegyeztem ezt a motívumot, és hitet teszek rá, hogy álmomból felriasztva is bármikor el tudom fütyölni, s szilárd tudásomnak csak a halál vethet véget.

Ez azonban csak egyik része volt a dolognak. Mert legott bolhászni kezdtem a hangversenyplakátokat és audícióhirdetéseket, s ha megláttam Bach nevét, a föld fenekéből is előkotortam a belépőjegy árát. Zenetörténetet és lexikont kértem kölcsön, és mindent elolvastam, ami Bachra vonatkozott, még akkor is, ha zenei írástudatlan lévén, mindössze egy tizedét értettem meg. Így aztán lassanként oda jutottam, hogy öt-hat leütött hangból valóban meg tudtam már mondani, hogy Bach-e, vagy Scarlatti, s mindezt szorultságomban, nehogy legközelebb ismét szegyenben maradjak.

Sznobéria? Kétségkívül az. De egész szívemből hálás vagyok ennek a sznobériának, mert az emberi szellem talán legcsodálatosabb szféráját nyitotta meg ámulatomban, élvezetem és gazdagulásom előtt.

Ugyanígy jártam én Rilkével is, akiről azt hittem, hogy ismerem, de aztán rajtafogtak a Duinói elégiákkal; ugyanígy Jaspersszel és Pontoppiddannal, akiről hosszan vitatkoztam, mielőtt még egyetlen sorukat is elolvashattam volna. Ugyanígy Kretschmerrel és Picassóval és hánnyal, és hánnyal! Mennyi fáradságos vesződést jelentett számomra, míg segítség és irányítás nélkül, mintegy titokban megértettem a relativitás- és a kvantumelmélet lényegét, s amíg, a magam módján, térszemléleti összekapcsolásuk felé kezdhettem tapogatózni! Mit gürcöltem én, míg titoktartás pecsétje alatt magántanítót fogadva, megtanultam az abszolút geometriát, amiről pedig évek óta úgyszólván naponta kellett diskurálnom! Mennyi fogcsikorgató elszánás és keserű szorgalom kellett mindehhez!

És míg ezzel foglalatostkodtam, hovatovább arra kellett rádöbbenem, hogy a folytonos sunyi hazudozás és féktelenül hajszolt utánatanulás, összegeződve még a kezdet zűrzavarával — mert minden kezdet: zűrzavar — végtére szájalmas aszkétává és lelkibeteggé tett; hogy mohó, be-

tűfaló életmódom ösztöneim tragikomikus elsorvadását eredményezte.

Elsorvadtak, el bizony, és tetszett nekem, hogy elsorvadtak. Szellemi kiválasztottságom jelét és biztosítékát láttam a dologban, amolyan rejtett, de annál gyökeresebb művészhajzatot, amely mosolyogva töltött el a normálistól való titkos különbözőségem tudatával. Mint ahogy Friedmann úr törpeségéből kifolyólag tűrhető hegedűjátékossá finomult; ahogy Gustav Aschenbachot démonikusan elfajzott ösztönei kalapálták szigorú művésszé, és ahogy Adrian Lewerkühn a szifilisz ördögével való fausztai szerződés következtében jutott el a zsenialitás fokára, úgy gondoltam én eljutni biológiai csökkentértékűségem ellenében (és kárpótlásaképp) az alkotó élethez. Tonio Kröger nosztalgiáját véltem, érezni az erősek és egészségesek iránt, és Lyhne Niels gyáva érzékenységgel vonultam vissza győzelmes primitívességük elől, a természetes emberi-állati vágyak megélésének küzdőterén.

Igen, hát nagyon jól sejtet olvasóm: a szerelemben bizonyultam tehetetlennek.

És a lányok, a telt csípejű lányok, akiket érzékenységem egész hevével sorra megszerettem, sorra hagytak cserben a tehetlenség miatt. Kedvenc hasonlatom szerint úgy kívántak, mint egy pohár vizet, és úgy gyűlöltek meg, mint a szomjazó,

amikor kiderül, hogy pohár vizébe méreg cseppent.

Egyetlen hosszú bánattá lett az életem, a kiválasztottság tudata mellé pedig íme, megfogant bennem a vigasztalan magány és társtalanság érzése is. És mi kell több?! Fölvetett fővel, keserűen keskenyre húzott ajakkal jártam Kolozsvár utcáit, istenként ítéltem magamban elevenek és holtak fölött, az emberek bosszantottak (mint ahogy én is bosszantottam őket), és teljesen megtértem hegyi szellemeim társaságába.

Amint azután, magamra maradva, nem a csillogás és sziporkázás miatt kezdtem tanulgatni, hanem magáért a tudásért, egyszerre rendeződni kezdett bennem a tohuvabohu. A sznobéria, az ok odalett, önmagát semmisítette meg, és megmaradt az okozat: testi csökkentértékűség és magányosság. Nem ám az örömteljes, öntudat nevelő csökkentértékűség, ami kezdetben volt, hanem gyötrő és elviselhetetlen (mert a szellemi tohuvabohu eloszoltával mérhetetlen szomjúság vett erőt rajtam a természetes és egészséges iránt); nem ám a büszkén viselt, gőgös magány, hanem az emberek közé sírva visszavágyó társtalanság. És még valami: olyan kulturális alap, amelyre bizvást építhettem volna most már valódi műveltséget, ha ugyan lelki-

nyavalyám teljességgel le nem, foglalt volna.

De lefoglalt, teljességgel le. Síralmasan kezdtem visszavágyódni az oly könnyelműen elherdált édenbe, a biológiailag is teljes emberségbe. És ennek a vágynak megfogalmazásától számítom én a szellemi gyógyulás korszakát.

Mert valóban, amikor torzságom és társalanságom a legelviselhetetlenebb volt, s én már vegyszerekkel próbáltam gyógyítani azt, ami oly kevésbé függött vegyszerektől; amikor szilaj megátalkodottsággal kerestem a megoldást, készen arra is, hogy a nemlétebe szálljak le utána; amikor tehát végsőkéig csigázott lélekkel utáltam már ülve tanuló életformámat, amely idáig juttatott, de amelytől mégsem tudtam elszakadni, akkor, igen, akkor csodálatosan és szinte valószínűtlen egyszerűséggel oldódott meg a csomó.

Megszerettem egy lányt, aki örömmel hajolt hozzám kiinni a méregpoharat.

És micsoda ráadás, micsoda nem is remélt, nagy ajándék volt az, amikor kiderült, hogy hiszen nincsen is méreg abban a pohárban!

Micsoda metamorfózisa ment végbe akkor bennem a szellemnek! Micsoda csodálatos egyensúlyba billenése ösztönnek és eszménynek! Milyen melegszőkeségű ősz, is köszöntött rám akkor, minden göcsöt

megoldó, minderi teljességet megragyogtató, gyümölcsöző ősz!! Nem kellett többé irigyelnem az ostobákat ostobaságuk miatt, sem a szajhákat, amért szajhálkodni képesek. Nem kellett többé keserűen gyűlölnöm az egymásba kapaszkodó szerelmeket, este, a sétatéren, amért a szerelem számukra nem elérhetetlen. És nem kellett féltennem többé önmagamot a cserbenhagyástól, mert szemmel láthatólag az igazi érkezett meg, aki visszaadja egészségemet és feloldja társtalanságomat! Valóban úgy látszott, egész betegségem csak arra való volt, hogy tisztán őrizzen meg engem öneki, s tudatom legalján ma is megbúvik a ködös sejtelem, hogy valóban így volt.

Ezentúl eszményeim értelmében, teljes életet élhettem tehát. Gyógyulásom befejeződött. Ám míg ez a gyógyulás útban volt, testem, elhanyagolt és figyelmen kívül hagyott testem, csúfosan cserbenhagyott, és most már ő betegedett meg. Előbb csak egy homályos folt a tüdön; aztán, sokkal később, egy fellazult góc, egy fertőzést szertefreccskelő sötét pontocska, amely a cerebrális életmód aszkézisétől támogatva alattomosan küldte szét hörgőimen a sokszor megátkozott baktériumokat. És mire szellemi egyensúlyom teljében, asszonyommal és „diadalmasan szép” gyermekeimmel odahagytam Kolozsvárt,

a megpróbáltatások városát, íme felpattant a góc, kiürült a felőrölt tüdő, és helyében feketén ásító semmi maradt, szomorú üresség, amelyet az orvosok és betegek kavernának neveznek.

És én tünődve kérdezem, érdemes volt? Nem lett volna jobb hazudni, hazudni mindvégig, a kezdet sznobériájában, és nem virrasztani egyetlen éjet sem a betűk fölött? Érdemes volt poklokra mennem, hogy megtanuljam fűjni azt a dudát? Éppen olyan fontos volt nekem, hogy tudjam, miről beszélek, ha már ki kellett nyitnom átkozott számat? És később éppen olyan fontos volt nekem felszívni úgyahogy az elődök tanítását, hogy romlásba sodorjam magam érette? Megérte? Így élném és így intézném az életemet, ha előlről kezdhethném?

És jóleső melegséggel árad el bennem a szellem öntudata, és a szerelem boldogsága: így intézném, így! Éppen így: hazugsággal, sznobériával, zűrzavarral, szellemi és testi betegségekkel, társtalansággal és csalódásokkal, így bizony, így, mert ez az én életem, és ha másként élek, sohasem leszek azzá, aki vagyok.

Meglehet, nem soká élek már. De megvan az elégtételem, hogy az élet, amelyet a véletlen különös szeszélyéből ajándékba kaptam: benső merészségben és kalandosságban gazdag élet volt; hogy nagyon sze-

retett es becsült engem valaki a földön,
és nyavalyáimban a szellem örökös lángja
vonz magához és éget el engem. Élt vala-
mikor egy ember, aki mindennél szebben
fogalmazta meg helyettem a gondolatot:

Most a bölcseknek beszélek,
Mert a többi gúnnyal vár itt.
Akkor élet csak az élet,
Hogyha lángfalálra vágyik.

*

Ívekre és kötetekre menne, ha mind-
ezt aprólékos realitásában, környezeté-
ben, figuráiban és jeleneteiben” próbál-
nám leírni. Egyszeriben háttérre kellene
vetülnie a Fellegvár kanyargós szerpen-
tinjének, amelyen két ifjú ember,
egy leány és egy fiú lépkednek lefele
az ősz-esti sötétben. Meg kellene je-
lennie Szent Mihály tornyának, és rajta
a keresztnek, amely messze villogtatja a
verőfény sugarait. A Hója bokrainak és
szilvafáinak, melyek nyögve roskadoznak
a kék besztercek és a rózsaszín ringlók
füzérei alatt. Az Óvárnak, töpörödött há-
zaival, s benne Szabó néninek, akinek
kosztját évekig ettem. A Sétatérnek, és a
Monostori kápolnának, amelyet ritkás
lombú akácok koszorúznak. Meg kellene
jelennie a Diákház zúgó-zsibongó hang-

versenytermének, s a jó öreg Ciolan bácsinak, amint felemeli pálcáját, hogy beintse az Eroica vadász kürtjeit. Kelemen Lajos bácsinak, aki elérte, hogy mindent tudjon, ami tárgyához tartozik. Gaál Gábornak, aki rejtelmesen elágazó mondatokat kanyarított ki gyönyörű basszushangján. Barátaimnak (mert barátaim is voltak nekem Kolozsvárt), akikkel hajnalokig firtattam a szellem dolgait, s akik azóta csaknem mind idegenekké váltak. És a tükörnek, ó igen, a hatszögű tükörnek, amely diákszállásod falán függött, s amelyben összedugott fejjel, megittasodva néztük magunkat, hogy milyen szépek is vagyunk mi együtt, milyen isteni szépek.

Mindezeknek ott kellene ragyogniok a benső történések háttérében, de ki győzné leírni és felsorolni őket! Ki tudná egységbe fogni a Rákóczi út koppanását sarkunk alatt, és szerkesztőségi szobám zsivaját, és az Egyetem betegeinek vallomását (a kórházban sem láttam annyi pszichopátát, mint ott) és a taxi zümmögését, amellyel hazavittük a klinikáról kicsinyeinket? Ki győzné mindezt összehangolni és melódiába fogni? Pedig én hallom, tisztán hallom ezt a zenét, egykori életünk muzsikáját, amely most is zeng még, és úgy hívják, hogy Kolozsvár moraja; Kolozsvár örökös zengése, messziről és tompítottan, úgy, ahogy talán a Feleki tetőről hallható.

Hallom, most is hallom, csakhogymikor már azt hiszem, hogy végre megragadtam, mindig kisiklik ujjaim közül. Nem tudom én azt leírni, nem, mert talán le sem írható. Csak egy-egy verssor, egy-egy villogó kép őrzi még foszlányait, míg az is el nem hal majd, és bele nem vész a csendbe: légzésünk neszébe, szívünk dobájába.

Marosvásárhely, Tüdőklinika, 1957